

походження, а в самій Ірландії домінує не ірландська мова, а англійська – мова колишньої метрополії. Дуже б не хотілося, щоб така доля спіткала Україну.

Таким чином, як свідчить історичний досвід України, міграційні процеси впливали у минулому і продовжують впливати в умовах глобалізації в XXI ст. на зміни етнічного складу населення. І те, яким буде цей вплив для України: позитивним чи негативним, багато в чому залежить від сучасної української влади, від її адекватної міграційної політики. Потрібна дієва і взаємовигідна співпраця чинної української влади із закордонним українством, у тому числі із громадськими об'єднаннями нової четвертої хвилі мігрантів, більшість яких ще зберігають українське громадянство. Об'єктивно нова міграція є не лише фінансовим донором для української економіки, але й стала реальним репрезентантом України за кордоном.

1. *Борисенко В.* Міф про поліетнічність України / В. Борисенко // Пам'ять століть. – 2002. – № 2. – С. 3–7. 2. Демографічна криза в Україні: причини та наслідки / Е. М. Лібанова, С. І. Пирожков, Н. С. Власенко та ін. – К.: Держкомстат України, 2003. – 230 с. 3. *Євтух В. Б.* Закордонне українство / В. Євтух, В. Трошинський, А. Попок. – К.: ВІК, 2005. – 308 с. 4. *Кабузан В.* Русские в мире. Динамика численности и расселения (1719–1989). Формирование этнических и политических границ русского народа / В. Кабузан. – СПб.: Блиц,

1996. – 250 с. 5. *Либанова Э. М.* Формирование потоков трудовых миграций в пограничных регионах Украины / Э. Либанова, А. Позняк // Миграция и пограничный режим: Беларусь, Молдова, Россия и Украина. Сб. науч. трудов / Под. общ. ред. С. И. Пирожкова. – К.: НИПМБ, 2002. – С. 124–144. 6. *Малиновська О. А.* Україна, Європа, міграція: міграції населення України в умовах розширення ЄС / О. А. Малиновська. – К.: Бланк-Прес, 2004. – 171 с. 7. Міграція населення України: за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року / О. Г. Осауленко (ред.) – К.: Держкомстат України, 2004. – 322 с. 8. *Наулко В. І.* Формування сучасного етнічного складу населення в Україні / В. І. Наулко // Етнонаціональні процеси в Україні: історія і сучасність. – К.: Гол. спец. ред. літ. мовами нац. меншин України, 2001. – С. 13–45. 9. Національний склад населення України. За даними Всесоюзного перепису населення 1989 року. – Ч. 1. – К.: ООП ГВЦ Мінстата України, 1991. – 219 с. 10. *Пирожков С. І.* Пограничний режим і міграційна подвижність населення України / С. І. Пирожков // Миграция и пограничный режим: Беларусь, Молдова, Россия и Украина. Сб. науч. трудов / Под. общ. ред. С. И. Пирожкова. – К.: НИПМБ, 2002. – С. 9–20. 11. *Скляр В.* Етнічний склад населення України 1959–1989 рр.: етномовні наслідки російщення / В. Скляр. – К.: Вид. центр «Просвіта», 2008. – 392 с. 12. *Скляр В.* Етномовні процеси в українському просторі: 1989–2001 рр. / В. Скляр. – Харків: Ексклюзив, 2009. – 544 с. 13. *Терлюк І.* До питання про причини міграції російського населення у Галицьких та Волинських областях України / І. Терлюк // Генеза. – 1995. – № 1 (3). – С. 195–199. 14. *Хомра О. У.* Сучасна українська міграція: статус та можливості / О. У. Хомра // Трудова міграція громадян України. Біла книга / За ред. В. Я. Шибко. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2006. – С. 31–48. 15. *Шульга Н. А.* Великое переселение: репатрианты, беженцы, трудовые мигранты / Н. А. Шульга. – К.: Ин-т социологии НАН Украины, 2002. – 700 с.

Олександр Шокало

«Четверта хвиля» і національні пріоритети України

Відомою світоглядною формулою «Українці – для України» означено сутність культурно-соціального проекту «Четверта Хвиля», започаткованого Всеукраїнською громадською організацією «Українська Взаємодопомога» (2003) та Міжнародною громадською організацією українців «Четверта Хвиля» (2006). У цій ідеологемі сформульовано провідну ідею консолідації українства на світоглядних засадах української культури, програму спільних дій усіх його складових в інтересах України. Суть проекту полягає в тому, що четверта міграційно-еміграційна хвиля має стати останньою у «вдпливі» українців на чужину й першою оновлюючою хвилею повернення в Україну.

In well-known consciousness expression «Ukrainians for Ukraine» the essence of cultural and social Project «The Fourth Wave» is defined. This Project was founded by All-Ukrainian public organization «Ukrainian Self-Help» (2003) and International public organization of the Ukrainians «The Fourth Wave» (2006). In this ideological point the main idea of consolidation of the Ukrainians on the consciousness basics of the Ukrainian Culture as well as the Program of common actions of all its participants is formulated. The sense of the Project is the idea, that the fourth migration-and-emigration wave should become the last one in the departure of the Ukrainians to abroad and at the same time the first renewal wave in coming them back to Ukraine.

Громадська ініціатива. Своєчасний девіз спільної громадської дії «Українці – для України!» [2] став продовженням відомого всім українцям провіденційного заклику Івана Франка – «Нам пора для України жити». Франків духовний заклик був засадничим осередком програмного виступу автора статті на I Всесвітньому з'їзді представників громад новітньої хвилі української міграції й еміграції та Всеукраїнської громадської організації «Українська Взаємодопомога». На цьому представницькому зібранні делегатів від 47 громадських організацій із 23 країн світу й України створено міжнародне громадське об'єднання – МГОУ «Четверта Хвиля». Це відбулося в Києві 18–19 серпня 2006 р., а 19–21 серпня 2011 р. відбувся V Всесвітній форум українців також із Франковим благословенням – «Нам пора для України жити». І це знаменує суспільне прагнення оновити наше життя.

Ініціатива «Четвертої Хвилі» та «Української Взаємодопомоги» щодо системного подолання причин масової трудової міграції та створення соціально-економічних передумов повернення громадян України на Батьківщину здобула підтримку на парламентських слуханнях 2009 р. та на комітетських слуханнях 2010 р. Розуміння державницької позиції середовища «четвертої хвилі» виявляє й Президент України Віктор Янукович, який підкреслив: «Зараз

найболючішою проблемою є так звана четверта хвиля еміграції, коли мільйони людей виїжджають за межі України й утворюють велику дисгармонію нашого духовного життя. Я хотів би, щоб усі державні чиновники злибко усвідомлювали ціну тієї частини народу – а її від третини до половини, яка надзвичайно активно впливає і на наше внутрішнє, і на зовнішнє життя» [1]. Для виходу України з тотальної загальнонаціональної кризи необхідні діалог і тісна взаємодія між Українською державою та всіма її громадянами, потужні консолідовані зусилля українського суспільства й українців за кордоном.

В якому ж статусі перебувають українці за межами України? Правовий статус закордонних українців або емігрантів, які є громадянами інших держав, визначено законодавчо. А правовий статус громадян України за кордоном або українських мігрантів досі не визначено, наче такого соціального явища в нас і немає. А тим часом міграційні потоки переростають в еміграційні хвилі. У суспільстві, як і в природі, приховані глибинні процеси проявляються на поверхні руйнівними хвилями-цунами.

Українські еміграційні хвилі. До кінця ХХ ст. в українській еміграції називали три хвилі переселенського руху: перша – з початку 70-х років XIX ст. до початку першої світової війни

(70-ті рр. XIX ст. – 1914) – *економічна*; друга – період між двома світовими війнами (1917–1939) – *економічно-політична*; третя – роки другої світової війни та повоєнний період – *політична*.

І ось у середині 90-х років XX ст. виникла *четверта* – новітня хвиля української міграції, в якій дедалі чіткіше простежується тенденція переростання в еміграцію. Парадоксальність *новітньої економічної (трудової)* міграції та еміграції полягає в тому, що коли перша хвиля масового переселення українців припала на добу нашої бездержавності, то четверта хвиля виникла в незалежній Українській державі. Цю парадоксальність бачимо і в спільній причині першої й четвертої еміграційних хвиль – у соціально-економічній мотивації, у бідності, у неможливості людям реалізувати себе на Батьківщині. Виходить, майже нічого не змінилося в соціально-економічному становищі українців за 130 років?

Змінився тільки на гірше демографічний стан нашого суспільства. Коли джерелом першої хвилі масової еміграції був надлишок сільського люду (Україна тоді мала *найвищий* у Європі природний приріст населення), то зараз при катастрофічній депопуляції українського народу через низьку народжуваність і високу смертність, коли українське село по суті знелюднюється й рівень безробіття в ньому сягнув 80 %, Україна перетворилась на постачальника за кордон дбайливої й дешевої робочої сили.

Які ж причини масової міграції й соціально-демографічної кризи українського суспільства? Назву основні: *відсутність в Україні світоглядно обґрунтованої стратегії поступу та її соціально-економічного програмного забезпечення*. В результаті маємо керований хаос, що породжує тіньову економіку, корупцію, безробіття, депрофесіоналізацію, люмпенізацію, масову міграцію й інші негативні соціальні явища. Все українське суспільство, яке з продуктивного перетворилось на споживачке, вражене тотальним заробітчанством – від державного чиновника, який купує собі посаду в своїй державі, до соціального вигнанця, який купує собі робоче місце на чужині.

Четверта міграційно-еміграційна хвиля розсіяла українців більш, як по 40 країнах світу. Її особливістю є те, що мігранти живуть одночасно у двох вимірах: не поривають живих зв'язків з Україною (бо дома залишилися батьки, діти, близькі й далекі родичі, друзі) та намагаються вжитися в суспільне середовище країн свого перебування.

Найбільшою проблемою четвертої міграційної хвилі, особливо нелегальних мігрантів, є їхня правова незахищеність і з боку України, і тим паче з боку країн їхнього перебування. А масштаби цього явища жахають соціально-психологічними деформаціями українських мігрантів за кордоном і їхніх сімей в Україні та катастрофічністю демографічної ситуації в українському суспільстві в цілому. Соціальна структура нинішнього українського суспільства неповна, бо український середній клас фактично формується за кордоном із трудових мігрантів. Четверту хвилю становлять переважно фахівці з вищою та середньою спеціальною освітою. Це велика професійна інтелектуальна сила, яка має працювати на розвиток України. І від ставлення держави до цих людей залежить, чи повернуться вони на Батьківщину, чи стануть емігрантами. Бо знехтуваний своєю державою український мігрант – це завтрашній емігрант, назавжди втрачена частка *найдорогоціннішого національного ресурсу країни – корінного люду*.

Українці в глобальних міграційних процесах. Від часу великого переселення народів у IV ст. світ не знав такого масового переміщення людей, як нині. За офіційними даними ООН, понад 200 млн. осіб (понад 3 % населення планети), проживають за межами країн свого походження. Близько 80 млн. із них – трудові мігранти. За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), до 2050 р. число міжнародних мігрантів збільшиться удвоє й досягне понад 400 млн. осіб. Поки що в масовій міграції людства переважають соціально-економічні чинники та вже очікується вплив геокліматичних процесів. В ООН уже ставиться питання про отримання зиску від міграції для всіх країн і регіонів, а на 2013 рік під егідою ООН заплановано діалог високого рівня з міграції.

Участь українців у глобальних світових міграційних процесах – вражаюча: наші люди становлять близько 10 відсотків від загальної чисельності трудових мігрантів у світі. Частка українських трудових мігрантів та емігрантів, відносно до загальної чисельності українців у світі (понад 60 млн.: менше 37 млн. живуть в Україні, решта – за кордоном), найвища, порівняно з іншими народами.

Тільки за повідомленням Світового Банку (минулорічна доповідь), понад шість із половиною мільйонів українців навчаються та працюють за межами Батьківщини. Україна стала п'ятою державою у світі за кількістю тих, хто шукає кращого життя за кордоном (більше виїхало тільки з Мексики, Індії, Росії та Китаю).

Прагматики намагаються виправдати негативне соціальне явище трудової міграції (званої в народі заробітчанством) фінансовими вигодами. Мовляв, упродовж 2010 року українці, які працюють за кордоном, переказали своїм родинам в Україну від 5 млрд. 300 млн. доларів (дані Світового Банку) до 10 млрд. доларів (дані Міжнародної організації з міграції) – це вп'ятеро перевищує обсяг прямих іноземних інвестицій у національну економіку. І це тільки за офіційними даними. А за неофіційними, загальна сума річних надходжень на Батьківщину від українських трудових мігрантів складає близько 20 млрд. доларів (ця сума, однак, не перекриває тієї маси грошей, що їх вивозять олігархи з України в офшори). Але фінансовий показник заробітчанства знецінюється на тлі некупних моральних втрат: зруйновані сім'ї й покинуті напризволяще діти, відрив від свого рідного (від родин, землі, народу, культури) і як результат – соціально-економічний і політичний занепад України.

За підрахунками фахових комісій Світового Конгресу Українців, внесок українських мігрантів і емігрантів в економіку України сягає 23 % її сукупного внутрішнього продукту. Але в рейтингу розвитку людського потенціалу (за Програмою розвитку ООН) Україна посідає 85 місце у світі за такими показниками: ВВП на душу населення; середня тривалість життя; рівень освіченості. Озлідніння людей у потенційно багатій країні – наслідок свавілля корумпованої влади й неієздатності державного управління.

На тлі глобальної міграції українські мігранти виглядають як прийшли з іншого світу – зі світу, в який так прагнуть чужинці. Українці – чи не єдині люди на планеті, яких не треба заставляти працювати: вони самі шукають і знаходять собі роботу й створюють робочі місця. *«Що то за держава, яка відпустила у світ таких безцінних людей?»*, – дивуються в країнах, де українські мігранти стали масовим явищем [3].

І це при тому, що духовному типу українця – людини агрокультури, яка закорінена в рідну землю своїм генотипом і духом серця свого поєднана з питомою культурною традицією, невластива мігрантність. Відірвати українців

від рідного дому можуть лише відчай і безвихідь. А це вже – катастрофа етнічного світу.

За останні 20 років Україна набула статусу країни-донора, інвестуючи свій живий людський капітал в економіку майже всіх розвинутих країн світу на шкоду собі. Проповідкування світового донорства України як національної ідеї підживляє життєву силу українців, традицію рідної культури, духовний тип і національну гідність. Українська ідея полягає не в донорстві: не в тому, що українці зробили для світу, а що вони зробили для власного культурного саморозвитку – для утвердження України у світі. Українська національна ідея – це програма самоздійснення нації власною волею з ресурсу самостійної сили.

Та досі українське честолюбство потішають ліричним штампом «Нашого цвіту по всьому світу». Цвіт таки наш, а плоди вже не наші. Українці стають пропащою силою для України.

Вражає абсурдність ситуації: українське суспільство інвестує свій людський капітал в економіку розвинутих країн на шкоду своїй країні. А українські трудові мігранти у зворотному напрямі інвестують зароблені гроші у свої родини в Україні. Ці приватні інвестиції й підтримують баланс на фінансовому ринку України, компенсуючи вивезені мільярди.

Ціна людського ресурсу. Однак, ціна української трудової міграції – не в грошах, зароблених заробітчанами на чужині, а в незворотних втратах для України людського ресурсу – безцінного духовного, інтелектуального, фізичного потенціалу. Коли мільйони людей виїждять за межі України, то спорожнілу соціальну нішу заповнюють іммігранти з ще менш розвинутих країн, які деформують соціокультурне середовище України. Ми імпортуємо не просто чужих працівників з їхнім світоглядом, побутом, а іншу суспільну формацію.

Масові міграція й еміграція українців та відповідна за чисельністю імміграція чужинців становлять серйозну загрозу для національної безпеки Української держави. За даними Генерального секретаря ООН, Україна ще три роки тому посідала четверте місце у світі за кількістю міжнародних мігрантів – 6,8 мільйона осіб! Значна частина цих людей використовує Україну як транзитну територію для міграції в Євросоюз. Але дуже багато мігрантів осідають у нас надовго. За даними експертів Верховної Ради, останніми роками в Україну тільки офіційно в'їхало на 700 тисяч осіб більше, ніж виїхало. А як порахувати нелегальних мігрантів?

Найстрашніше те, що міграція руйнує соціокультурне середовище будь-якої країни: втративши власну культуру, мігрант не творить і чужої. Мігрант подібний до блукаючого атома: він залишає своє середовище, свій етнічний світ і віддає життєву енергію чужому суспільству. Нібито шукаючи можливості реалізувати себе, людина спалює свою енергію в чужому світі намарно. Бо тільки в процесі життя у власному етнічному середовищі на питомій землі спалахи творчої енергії людини утворюють безперервний світловий потік національного культурного саморозвитку. За суттю своєю мігрант – це споживач: він споживає ресурси чужого світу, а чужий світ споживає ресурс його особистої життєвої сили.

Національні пріоритети. Саме з глибокого усвідомлення надвисокої ціни нашого людського ресурсу держава й зобов'язана підійти до стратегічного планування для розв'язання проблем та подолання причин української трудової міграції. Основою стратегії нашої внутрішньої й зовнішньої політики повинні стати національні пріоритети. Україна зобов'язана нарешті створити таку міграційну правову базу, яка забезпечила б українське суспільство від потоків нелегальної міграції з третіх країн, українців – від транснаціональних кримінальних мереж, які торгують людьми, та гарантувала б своїм легальним мігрантам інтеграцію в цивілізовані суспільства на правовій основі, а найголовніше – сприяла б поверненню українців додому.

Весь комплекс соціально-економічних причин, що породили масову трудову міграцію, можливо подолати тільки на правовій основі ґрунтовно розроблених і послідовно впроваджених *Національної стратегії українського поступу* та її складової – *Стратегії взаємодії України з українцями за кордоном*, а також *Закону України «Про міграцію»*. А на їхній основі необхідно розробити й реалізувати комплексну соціально-економічну *Державну програму «Повернення на Батьківщину українських трудових мігрантів»*. Складовою цієї програми повинен стати захист внутрішнього ринку праці України від дешевої іноземної робочої сили, а також підвищення ціни праці на внутрішньому ринку й утвердження соціальної справедливості в суспільстві. Тільки на цій стратегічній правовій основі можна подолати демографічну кризу та відновити духовно-інтелектуальний і фізично-генетичний ресурс та соціальну структуру української нації. Таку стратегію успішно здійснює Казахстан: за 13 років дії Закону Республіки Казахстан «Про міграцію населення» та Державної програми «Повернення оролманів (репатріантів)» на Батьківщину повернулося 5 млн. казахів.

Для здійснення системної стратегічної політики необхідно запровадити *Державну програму «Культурно-інформаційне забезпечення світового українства»* та створити в Києві *Культурно-інформаційний центр світового українства* з потужною ресурсною базою на основі передових технологій.

Для забезпечення всім українським громадянам за кордоном можливості брати участь у виборчому процесі з правом обирати й бути обраним необхідно запровадити систему поштового голосування.

Українська держава зобов'язана повести стратегічну національну політику так, аби кожен українець і на Батьківщині, й за кордоном жив і працював в інтересах українського суспільства. Найвище покликання для всіх українців – взаємодія для цивілізаційного поступу України.

1. Вітання Президента України Віктора Януковича учасникам V Всесвітнього форуму українців. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/20962.html>. 2. Шокало О. Україна – без українців чи українці – для України? / Олександр Шокало // Матеріали науково-практичної конференції «Донбас: культурно-освітній обмін з українцями світу». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=92223. 3. Що то за держава, яка відпустила у світ таких безцінних людей? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=92223.